

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Csüllög Krisztina

Kapcsolatok online és offline

**Az internet és más infokommunikációs technológiák szerepe a privát
kapcsolathálózatokban**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Tardos Róbert

Tudományos főmunkatárs, MTA-ELTE
Kommunikációelméleti Kutatócsoport

Budapest, 2012

Szociológiai és Társadalompolitikai Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Csüllög Krisztina

Kapcsolatok online és offline

**Az internet és más infokommunikációs technológiák szerepe a privát
kapcsolathálózatokban**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Tardos Róbert

Tudományos főmunkatárs, MTA-ELTE
Kommunikációelméleti Kutatócsoport

©Csüllög Krisztina

Tartalomjegyzék

Kutatási előzmények és a téma indoklása	4
Felhasznált adatok, módszerek.....	9
Az értekezés főbb eredményei	11
Főbb hivatkozások.....	16
A témakörrel kapcsolatos saját publikációk.....	19

Kutatási előzmények és a téma indoklása

Az internet társadalmi hatásairól több évtizede folyik a diskurzus. A terjedés kezdetén még gyakoriak voltak az új médium lehetséges hatásaival kapcsolatos szélsőségesen negatív vagy pozitív nézetek. A technológia szélesebb körben való elterjedésével párhuzamosan a 90-es évek közepétől ezeket az elmékedéseket felváltották az empirikus kutatások, melyek fő kérdése az volt, hogy vajon az új kommunikációs technológia elősegíti vagy gátolja az emberi kapcsolatok fenntartását. A kérdésfeltevést indokolták azok az időnként felbukkanó, aggodalomra okot adó tanulmányok, melyek a nyugati világban tapasztalható elmagányosodásról, izolációról, a társas kapcsolatok elsekélyesedéséről számoltak be (Putnam 2000; McPherson et al. 2006).

Az internet társas kapcsolatokra, közösségekre, társadalmi tőkére vonatkozó hatását tekintve többféle nézet él. Egyesek szerint kedvezően befolyásolja a közösségi életben való részvételt, leginkább azért, hogy lehetőséget teremt új, az eddigieknél demokratikusabb, közös érdeklődésen alapuló kapcsolatok kialakítására (Lin 1999; Wellman et al. 2001, 2002, 2003; Hampton 2001; Cole 2000; Rainie-Kohut 2000). Mások szerint elvonja az embereket a társas tevékenységektől, akik a személyes kapcsolataikra fordítható időt egyre inkább magányosan töltik, egy virtuális valóságban, ami személyiségtorzuláshoz és függőséghez vezethet (Kraut et al. 1998; Nie-Hillygus 2002; Pronovost 2002). Egy harmadik megközelítés képviselői szerint az internet nem gyengíti és nem is alakítja át gyökeresen a közösséget, hanem inkább kiegészítő szerepet játszik a meglévő kapcsolatok fenntartásában (McKenna-Barght 2000; Tyler 2002; Hampton-Wellman 2003; Wellman-Hogan 2004; Hogan-Wellman 2011). Rámutatnak arra, hogy az online kontaktusok legnagyobb hányadában ugyanazokkal a barátainkkal, rokonainkkal, ismerőseinkkel kommunikálunk, akikkel az interneten kívüli világban is kapcsolatban állunk. Az internethasználóknak csak egy töredékére jellemző, hogy társas érintkezéseit elsősorban online bonyolítja, a többség az internetet inkább rokoni, baráti kapcsolataik ápolására használja.

Az ellentmondás sokszor a kutatások eltérő módszertanából, kérdésfeltevéséből, orientálódásából adódik. Az internet egyszerre tekinthető egy tömegmédiumnak és a személyközi kommunikáció egyik lehetséges csatornájának; a használata pedig időt rabló, haszontalan szórakozásnak vagy éppen a mindennapi életet hatékonyabbá tevő, időt felszabadító tevékenységnek. A negatív hatásokat hangsúlyozók az internethasználatot általában magányos időtöltésnek tekintik, és az időmérleg vizsgálatok eredményeire fókuszálva gyakran jutnak olyan következtetésre, hogy a netezés más tevékenységektől, így a

társas kapcsolatok ápolásától vesz el időt (Nie–Erbring 2000). Figyelmen kívül hagyják azonban azt a tényt, hogy az internet kommunikációra, ismerkedésre és meglévő kapcsolatok fenntartására is használható. A pozitív, illetve kiegészítő hatásokat emlegetők jobbra ezt az utóbbi érvelést alkalmazzák, és az internetre mint kommunikációs eszközre tekintenek elsősorban (Haythornwaite et al. 1995; Wellman et al. 2001). Kérdés marad persze, hogy a személyes találkozásokat, együttléteket, a közösségi aktivitást helyettesítheti-e az online kapcsolattartás, illetve, hogy a hagyományos kapcsolattartási formáknak a gyengüléséért, háttérbe szorulásáért valóban az új technológiák-e a felelősek.

Kutatási kérdések, hipotézisek

Dolgozatomban megpróbáltam integrálni a kétféle megközelítésmódot, és figyelembe venni az internetet, mint a személyközi kommunikáció egy lehetséges csatornáját, valamint a használatát, mint időtöltést egyaránt. A fő kérdésem az volt, hogyan illeszkednek a modern technológiák a hagyományos kommunikációs formákhoz, és milyen szerepet töltenek be a privát kapcsolathálózatok fenntartásában. Ezt három kérdéscsoport alapján vizsgáltam:

1. Milyen összefüggés van az internethasználat és a kapcsolatháló mérete, jellege között?
2. Az internet, mint kommunikációs eszköz milyen szerepet tölt be a kapcsolattartásban?
3. Az internethasználat, mint időtöltés hogyan befolyásolja a társas szabadidő mennyiségét?

Az internethasználat és a privát kapcsolatháló jellemzőinek összefüggései

Az internet, mint kommunikációs eszköz elősegítheti a kapcsolatok fennmaradását, mivel lehetőséget teremt a térbeli távolság vagy az időbeli korlátok miatt a hagyományos kontaktusra kevésbé képes partnerek összekapcsolására. Az egymástól távol élő felek az internet segítségével akár napi kapcsolatban lehetnek az e-mail, chat vagy egyéb kommunikációs alkalmazások használata révén (Wellman et al. 2002, 2003; Quan-Haase 2007; Hampton et al. 2009). Internet ma már nemcsak szöveges üzenetek továbbítását teszi lehetővé, hanem audio- és video-kapcsolatot is, amely révén az a korábbi hátrány is eltűnik, hogy nem láthatjuk a partner nonverbális reakcióit. A meglévő kapcsolataink fenntartásának így egyre kevésbé lehet akadály a földrajzi távolság. Az internet és a telefon hatékonyabbá és intenzívebbé teheti a kapcsolattartást azáltal, hogy csökkenti a fenntartás költségeit. Az internet ezen kívül – különböző célzott kapcsolatépítő oldalakon keresztül (chat, fórumok, közösségi oldalak) – elősegítheti új kapcsolatok kiépülését is (Wang-Wellman 2010; Albert et al. 2006). Kialakíthatunk az interneten teljesen új ismeretségeket, de jellemző az is, hogy régi,

elveszített barátokra találunk egy-egy közösségi oldalon. A teljesen új kapcsolatok kiépítésre lehetőséget teremtenek a különböző specializált fórumok, online klubok, közösségi portálok, ahol hobbinknak, érdeklődési körünknek megfelelő beszélgetőtársakat találhatunk. Párkapcsolatok kialakulására is számtalan lehetőséget biztosít az internet (Lőrincz 2006). Az internethasználat tehát elősegítheti mind a meglévő kapcsolatok fenntartását, mind új kapcsolatok létesítését, ezáltal az internethasználó kiterjedtebb kapcsolathálóval rendelkezhet, mint a hasonló társadalmi-gazdasági körülmények között élő nem használó.

Az összefüggés mögött más, eltérő irányú mechanizmus is húzódhat. Az eleve nagyobb kapcsolathálóval rendelkező egyének nagyobb valószínűséggel ismerik meg az új technológiát, az innováció-diffúzió a kiterjedtebb kapcsolathálón keresztül gyorsabban, hatékonyabban végbemegy (Letenyei 2000; Eranus-Láng-Letenyei 2003). Az emberek megmutatják egymásnak az új technológiát, beszélnek a lehetőségeiről, esetleg segítenek a tanulási folyamatban is. Ugyancsak fontos lehet a motiváció kérdése: a szélesebb baráti-ismerősi körben nagyobb valószínűséggel találunk internetezőt, akivel lehet e-mailezni, chatelni, hálózati játékokat játszani, vagy akár tapasztalatot cserélni az internetről, így lesz értelme, célja a belépésnek (pozitív network externáliák: DiMaggio 2010).

Akármelyik irányból is feltételezzük az oksági kapcsolatot, minden esetben pozitív lehet az összefüggés a kapcsolatháló mérete és az internethasználat között, vagyis a nethasználók kapcsolathálója feltehetőleg nagyobb, mint a nem használóké – mint ahogyan ezt már néhány észak-amerikai kutatás is kimutatta (Wang–Wellman 2010; Hampton et al.2009).

A kapcsolatok közül az erősebb, rokoni kötelékek száma valószínűleg kevésbé van összefüggésben az internethasználattal, hiszen ezek a kapcsolatok adottak, és többnyire offline (is) működnek. A barátok, ismerősök száma viszont változókéonyabb, sokkal inkább függ az egyén szociabilitásától, kezdeményezőkézségétől, aktivitásától, amiben viszont az internet segítséget nyújthat.

Az ily módon, térben és státuszdimenziókban is kiterjesztett kapcsolathálóknak nemcsak a mérete, de a heterogenitása is nagyobb lehet. A lakóhely szerinti diverzitás egyenesen következik a földrajzi akadály nélküli kapcsolattartás lehetőségéből. De más dimenziókban is nagyobb lehet a sokféleség, főleg az interneten szerzett kapcsolatok esetében (pl. kor, iskolai végzettség, foglalkozás tekintetében).

A fenti megfontolásokból következő hipotéziseim:

(H1.) Az internethasználóknak összességében több kapcsolata van, mint a nem használóknak (kontrollváltozók hatásának kiszűrése után is).

H1.1. Az internethasználóknak több barátjuk, illetve ismerősük van, mint a nem használóknak.

H1.3. Az internethasználóknak több kapcsolata van a szűkebb környezetükön (városukon) kívül, mint a nem használóknak.

H1.4. Az internethasználóknak heterogénebb a kapcsolathálózata, mint a nem internetezőknak.

Az internethasználat, mint személyközi kommunikációs eszköz szerepe a kapcsolatok fenntartásában

Az internet fokozhatja a kapcsolatok intenzitását azáltal, hogy lehetőséget teremt a gyors és olcsó információcserére, mind szinkron (chat, IM), mind aszinkron módon (e-mail). Ezáltal egyrészt gazdagabbá teszi a kommunikációs eszközök palettáját, ami lehetőséget teremt az eddig üresen maradt kontaktushianyos hézagok betöltésére, másrészt eszközként szolgálhat a face-to-face interakciók gördülékenyebb megszervezéséhez. Ez a fajta katalizáló hatás egy kontaktus-gazdag közegben intenzívebb, tehát jellemzőbb lehet a térben és életvitelben közelebbi partnerek esetében (Wellman et al. 2002, 2003; Quan-Haase 2007; Hampton et al. 2009).

Fontos továbbá – különösen a terjedés kezdeti szakaszaiban –, hogy a kapcsolatban résztvevő mindkét fél birtokában legyen az új technológia ismeretének és a hozzáférés lehetőségének. Mivel számos hazai tanulmányból tudhatjuk, hogy a digitális eszközök terjedésében jelentős egyenlőtlenségek vannak egyes szocio-ökonómiai jellemzők szerint (Lengyel et al. 2003; Angelusz–Tardos 2005; Nagy Réka 2005), feltételezhetjük, hogy a személyközi kommunikációban leginkább a privilegizált rétegek homofil kapcsolataiban tudnak ezek az új eszközök igazán kibontakozni. Ennek a feltételnek a baráti kapcsolatok inkább megfelelnek, mint a (korban, iskolai végzettségben) sokszor heterogénebb rokoni kötelékek.

Ezek alapján a hipotéziseim a következők:

(H2.) Az internethasználók összességében intenzívebb társas életet élnek, mint a nem használók (kontrollváltozók hatásának kiszűrése után is).

H2.1. Az internethasználat pozitívan korrelál a barátokkal való találkozások gyakoriságával.

H2.3. Az emberek gyakrabban találkoznak azokkal, akikkel interneten keresztül is érintkeznek, mint azokkal, akikkel nem.

H2.4. A face-to-face és az elektronikus kommunikáció pozitív korrelációja még erősebb a szűkebb lakókörnyezeten belül.

Az internethasználat, mint időtöltés összefüggése a társas szabadidő mennyiségével.

Az internet szélesebb körű, már nem csak munka célú használatának elterjedésével egyidejűleg egy új, eddigiektől eltérő szabadidő eltöltési lehetőség született. Mivel az ember szabadideje véges, nyilvánvaló, hogy ennek az új tevékenységnek ki kell szorítania valami más, eddig alkalmazott időtöltést (Nie et al. 2000, 2002; Robinson et al. 1997, 2001). Ez jelentheti egy vagy néhány korábbi szabadidős elfoglaltság kiváltását, de azt is, hogy az összes eddigi szabadidős tevékenységből lecsippentve egy darabot a régi időtöltés-szerkezet gyakorlatilag változatlan marad. Sőt, az internet esetében azt is feltételezhetjük, hogy azáltal, hogy hatékonyabbá tudja tenni pl. az ügyintézését vagy a munkát, az eddigi kötött időből felszabadít valamennyit, megnövelve ezzel a szabadidő mennyiségét. Robinson *funkcionális ekvivalencia* elmélete szerint egy újonnan megjelenő tevékenység leginkább egy vele hasonló funkciójú tevékenységet válthat ki (Robinson et al. 2001). Az internet tömegkommunikációs tartalmait tekintve minden más médium helyettesítésére alkalmas, megjelenési formáját tekintve az elektronikus médiumokat helyettesítheti, a használati kontextus alapján pedig az otthoni, időkontroll nélküli tevékenységekkel veheti fel a versenyt. E kritériumoknak leginkább a televízió nézés felel meg. Néhány korábbi kutatás kimutatta, hogy az otthoni internetezés leginkább a tévézés idejét csökkenti (Cole 2001; Robinson et al. 2001; Robinson-Martin 2010), de vannak olyan kutatási eredmények is, amelyek arról tanúskodnak, hogy az internet elvonja az embereket a társas tevékenységektől (Kraut et al. 1998, Nie et al. 2000, 2002).

A szabadidős internethasználat a társas tevékenységek közül leginkább az otthon, családtagok körében végzett elfoglaltságokkal versenyezhet. Ezen belül pedig feltételezhetjük, hogy a közös tévézés a leginkább érintett tevékenység, mivel nemcsak a kontextus, de a megjelenési forma (elektronikus, vizuális), illetve részben a tartalom (információszerzés, szórakozás) szerint is hasonló funkciót tölt be, mint az internet. A háztartáson kívüli, barátokkal töltött szabadidővel viszont jellegét tekintve kevésbé konkurál az internethasználat.

Ebből az alábbi hipotézisek következnek:

(H3.) Az internethasználat összességében csökkenti a társas tevékenységekre fordított időt: minél többet internetezik valaki, annál kevesebb ideje jut társas aktivitásokra.

H3.1. A szabadidőben internethasználatlalt töltött idő negatívan korrelál a közös családi tevékenységekben való részvétellel.

H3.2. A szabadidőben internethasználattal töltött idő nem befolyásolja jelentősen a barátokkal töltött időt.

Felhasznált adatok, módszerek

Az elemzésekre, hipotézisek tesztelésére elsődlegesen egy saját kutatásból (Szegedi Háló) származó adatbázist használtam. Ezt ahol lehetett, kiegészítettem egy későbbi, hasonló országos felvétel adatbázisának párhuzamos elemzésével, így lehetőség nyílt a szegedi eredményeket országos adatokon is ellenőrizni. Az időfelhasználást érintő problémák vizsgálatához a World Internet Project magyarországi adatait használtam fel.

Adatok

A *Szegedi Háló* kutatást a Szonda Ipsosban végeztük 2003-ban. Az adatfelvétel egy a 15 évesnél idősebb szegedi lakosságot reprezentáló 500 fős mintán zajlott, amit kiegészített egy 100 fős minta, mely a városban felsőfokú tanulmányaikat folytató diákságot képviselte. Az információgyűjtés alapjául egy önkitöltős *kommunikációs napló* szolgált, melynek segítségével egy héten keresztül igyekeztünk a lehető legrészletesebben regisztrálni az interjúalanyok magánjellelű interakcióit. Ennek során a résztvevők rögzítették a kommunikációs csatorna típusát (személyes találkozás, vezetékes telefon, mobiltelefon, SMS, e-mail, chat, hagyományos levél), a kapcsolat jellegét (rokon, barát, ismerős), a partner lakóhelyét, az interakció helyszínét és időtartamát. A naplóvezetés mellett egy standard *kérdőív* lekérdezésére is sor került, melynek segítségével az interjúalanyok kommunikációs szokásait, rokoni, baráti, ismerősi kapcsolatait, valamint ezek térbeli kiterjedését és intenzitását, az infokommunikációs eszközellátottságát, a kapcsolattartásra, kulturális, illetve rekreációs tevékenységekre fordított költségeit térképeztük fel. A kapcsolatháló felvétele során az interjúalanyok megnevezhettek 5-5 rokont, barátot, illetve ismerőst, és a továbbiakban minden egyes megnevezett kapcsolat esetében rögzítettük a különböző csatornákon való kapcsolattartás gyakoriságát, a partnertől való távolságot és a kapcsolat néhány minőségi jellemzőjét. A kétféle adatgyűjtési módszer eredményeképpen két adatbázis képződött: egyik a kérdőív válaszaiból, másik a naplóból, melyek lehetővé tette a kommunikációs és network folyamatok, összefüggések többszintű elemzését.

Az *Országos háló* kutatás adatfelvételét szintén a Szonda Ipsos végezte 2005-ben, üzleti megrendelésre. A kiinduló minta egy 3600-as országos reprezentatív háztartási minta volt, amely kiegészült egy speciálisan leválogatott személyi mintával (tényleges vagy potenciális internethasználók). Az utóbbiba a háztartás tagjai közül azok a 14 éven felüli személyek kerülhettek, akik vagy fiatalabbak voltak 35 évesnél vagy pedig használtak számítógépet. A

háztartások 55%-ában volt ilyen személy, közülük összesen 1955 fővel készült (a kapcsolathálózatot és a kommunikációs aktivitást is feltáró) személyi interjú. Az adatbázis kapcsolathálózati blokkja nagyrészt megfeleltethető volt a Szegedi háló hasonló blokkjával, ami lehetőséget adott az összehasonlításra.

A *World Internet Project* (WIP) a kaliforniai UCLA és a szingapúri NTU School of Communication Studies kezdeményezéseként indult útjára 1999 nyarán, hogy a világ több országában nyomon kövesse az internet terjedését és társadalmi hatásait. Magyarországon 2001 és 2007 között évente készült felmérés a TÁRKI, az ITTK és az ITHAKA közreműködésével. Az adatfelvételt a TÁRKI végezte. A minta elkészítéséhez többlépcsős, arányosan rétegzett, valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztak. Az adatfelvétel úgynevezett címlistas, csökkenő mintás eljárással történt. Az így kialakított mintát a mintavételből fakadó torzulások miatt súlyozással korrigálták. A súlyozott minta reprezentatív a 14 éven felüli népességre nem, életkor, iskolai végzettség és településtípus szerint. Az elemzéseket alapvetően a 2007-es adatbázis (N=3059) időfelhasználásra vonatkozó blokkjai alapján végeztem, amelyek tartalmazták a válaszadók által megbecsült internethasználatra fordított heti átlagos óraszámot különböző helyszíneken, valamint az egyéb szabadidős tevékenységekre fordított időt. Az összehasonlító, kohorsz elemzéshez a WIP 2002-es adatbázisát is felhasználtam.

Elemzési módszerek

A háromféle hipotézis-csoport közül az első kettőt a Szegedi háló adatbázisán¹ teszteltem. A hipotézisek tesztelésére többváltozós lineáris regressziót használtam, amellyel azt vizsgáltam, hogyan befolyásolja az internethasználat az egyén kapcsolatainak számát, a kapcsolatháló heterogenitását, illetve a kapcsolattartás intenzitását, kontrollváltozók hatásainak kiszűrése mellett. Az egy kapcsolaton belül megjelenő különböző típusú (face-to-face, telefonos, internetes) interakciók közötti összefüggéseket korrelációelemzéssel vizsgáltam.

Az internet-használat időmérleg vonatkozásait a World Internet Project 2007-es adatbázisán vizsgáltam. Az elemzések során varianciaanalízist alkalmaztam az internethasználók és nem használók időfelhasználásának összehasonlítására. A nethasználat és a társas szabadidő összefüggéseit – kontrollváltozók bevonásával – többváltozós lineáris regresszióval is elemeztem. Végeztem továbbá egy összehasonlító, kohorsz elemzést, melyben a 2002-es internetezők szabadidő felhasználásának változását vizsgáltam 2002 és 2007 között.

¹ A lehetőségek szerint párhuzamosan elemezve az Országos háló kutatás adatait is.

Az értekezés főbb eredményei

Az egyes kérdéskörökkel kapcsolatos hipotéziseimet, és az elemzések során kapott válaszokat, következtetéseket a következő táblázatban foglaltam össze.

Kutatási kérdés	Hipotézis	Következtetés
Milyen összefüggés van az internethasználat és a kapcsolatháló mérete, jellege között?	<i>H1. Az internethasználóknak összességében több kapcsolatuk van, mint a nem használóknak</i>	<u>Igazolt</u> : az internethasználók teljes kapcsolathálója kiterjedtebb, mint a nem használóké.
	<i>H1.1. Az internethasználóknak több barátjuk, illetve ismerősük van, mint a nem használóknak.</i>	<u>Részből igazolt</u> : az internethasználóknak több barátjuk van, de nincs több ismerősük, mint a nem használóknak. A használat gyakorisága csak a terjedés későbbi szakaszán áll összefüggésben a barátok számával.
	<i>H1.2. Az internethasználóknak több kapcsolatuk van a szűkebb környezetükön (városukon) kívül, mint a nem használóknak.</i>	<u>Igazolt</u> : az internethasználat és annak gyakorisága is pozitív összefüggésben áll a térben távolabbi kapcsolatok számával.
	<i>H1.3. Az internethasználóknak heterogénebb a kapcsolathálózata, mint a nem internetezőknak.</i>	<u>Részből igazolt</u> : a lakóhely és iskolai végzettség szerinti heterogenitás magasabb az internethasználóknál, a kor és nem szerinti viszont nem.
Az internet, mint kommunikációs eszköz milyen szerepet tölt be a kapcsolattartásban?	<i>H2. Az internethasználók összességében intenzívebb társas életet élnek, mint a nem használók</i>	<u>Részből igazolt</u> : az internethasználók gyakrabban találkoznak barátaikkal, rokonaikkal viszont ritkábban találkoznak, mint a nem használók.
	<i>H2.1. Az internethasználat pozitívan korrelál a barátokkal való találkozások gyakoriságával</i>	<u>Igazolt</u> : a barátok esetén pozitív az összefüggés a nethasználat és a találkozások gyakorisága között
	<i>H2.2. Az emberek gyakrabban találkoznak azokkal, akikkel interneten keresztül is érintkeznek, mint azokkal, akikkel nem.</i>	<u>Igazolt</u> : egy-egy kapcsolaton belül az e-mail használat és a személyes találkozások gyakorisága pozitívan korrelál.
	<i>H2.3. A face-to-face és az elektronikus kommunikáció pozitív korrelációja még erősebb a szűkebb lakókörnyezeten belül.</i>	<u>Igazolt</u> : az egy településen élők kapcsolatain belül az e-mail használat és a személyes találkozások gyakorisága az átlagosnál valamivel erősebben korrelál.
Az internethasználat, mint időtöltés hogyan befolyásolja a társas szabadidő mennyiségét?	<i>H3. Az internethasználat összességében csökkenti a társas tevékenységekre fordított időt.</i>	<u>Cáfolt</u> : az internethasználók nem töltenek kevesebb időt családtagjaikkal, sőt barátaikkal többet vannak együtt, mint a nem használók. Minél többet internetezik valaki, annál több időt tölt a családjával és a barátaival is.
	<i>H3.1. A szabadidőben internethasználatlal töltött idő negatívan korrelál a közös családi tevékenységekben való részvétellel.</i>	<u>Cáfolt</u> : az internetezés mennyisége pozitívan korrelál a családtagokkal töltött idővel. (Egyedül az online társas tevékenységeknek van némi negatív hatása.)
	<i>H3.2. A szabadidőben internethasználatlal töltött idő nem befolyásolja jelentősen a barátokkal töltött időt.</i>	<u>Cáfolt</u> : az internetezés mennyisége pozitívan korrelál a barátokkal töltött idővel.

A kapott eredmények többségében megerősítették a hipotézisek első körét (H1), mely szerint az internethasználat pozitív hatással van a kapcsolatok számára és a háló diverzitására. Az eredmények – melyek szerint az internethasználókat szignifikánsan nagyobb kapcsolatháló jellemzi – összhangban vannak a főbb hazai és nemzetközi szakirodalom megállapításaival is (Wang-Wellman 2010; Hampton et al. 2009; Albert et al. 2006; Hári 2010). A többváltozós

elemzések alapján a baráti háló és a teljes kapcsolatháló mérete önmagában (kontrollváltozók hatásának kiszűrésével) is szignifikáns összefüggésben áll az internethasználattal. Az internethasználat még szorosabb összefüggést mutatott a térben távolabbi kapcsolatok számával. A rokonok számát viszont nem befolyásolja a nethasználat, és – a várakozásokkal ellentétben – az ismerősök számát sem. Bár a 2003-as szegedi adatok még nem mutattak szignifikáns összefüggést az internethasználat gyakorisága és a kapcsolatháló mérete között², a két évvel későbbi, országos adatokon elvégzett regresszióelemzés szerint már szignifikáns volt az összefüggés: a baráti és az összes háztartáson kívüli kapcsolatok száma pozitívan korrelált a nethasználati gyakorisággal.

Az internethasználók baráti és teljes hálójának lakóhely szerinti heterogenitása nagyobb, mint a nem használóké, amit a többváltozós elemzések is megerősítettek. Az internethasználat továbbá elősegíti az iskolai végzettség szerint heterogénebb kapcsolatháló fenntartását is, különösen a baráti kapcsolatok esetében. A kor és a nem szerinti heterogenitásra ezzel szemben úgy tűnik, nincs hatással az internethasználat.

Az internet és a többi (a kutatás idején releváns) infokommunikációs eszköz személyközi kommunikációban betöltött szerepét a Szegedi háló kommunikációs naplójában rögzített mintegy 24 ezer kontaktus elemzésével vizsgáltam. Az eredmények azt mutatták, hogy míg a vezetékes telefont leginkább a rokonokkal való kapcsolattartásra használták az emberek, addig mobiltelefonon főleg barátokkal kommunikáltak. E-mailen inkább barátokkal és ismerősökkel, chaten pedig szinte csak ismerősökkel folyt a kommunikáció. Bár a személyes kontaktusok aránya volt a legnagyobb a kommunikációban, a súlya a távolság növekedésével fokozatosan csökkent. Minél nagyobb volt a távolság a kommunikáló felek között, annál nagyobb szerepet kaptak az írásbeli kommunikációs csatornák (e-mail, sms, chat) a kapcsolattartásban.

Az egyhetes naplóvezetés során az infokommunikációs eszközök használói több személyes kontaktusról számoltak be, mint a nem használók. A legnagyobb különbség az internethasználók és nem használók között volt (1,7-szeres), de a többi IKT-nél is körülbelül másfélszeres eltérések adódtak a használók javára. Az internethasználók szignifikánsan gyakrabban találkoznak személyesen (is) barátaikkal és ismerőseikkel, viszont jóval ritkábban látják a rokonaikat, mint a nem használók. A többváltozós regresszióelemzés alapján

² Ennek az lehetett az oka, hogy az internetezés e korai fázisában a nethasználók még viszonylag homogénebb csoportot képeztek, jóval nagyobb volt a különbség a használók és nem használók között, mint a használókön belül.

elmondható, hogy az internethasználók intenzívebb face-to-face kapcsolatot tartanak fenn a barátaikkal, viszont kevesebbet találkoznak a rokonaikkal, mint a nem használók. A nethasználat gyakorisága esetén ugyanezeket az összefüggéseket tapasztaljuk: minél gyakrabban internetezik valaki, annál gyakrabban találkozik barátaival és annál ritkábban rokonaival. Az ismerősökkel való találkozás gyakorisága viszont (a kontrollváltozók kiszűrése után) nem mutatott szignifikáns összefüggést az internethasználattal.

Azt, hogy az infokommunikációs eszközök helyettesítik-e a személyes találkozásokat, úgy teszteltem, hogy egy kapcsolaton belül vizsgáltam a különböző kommunikációs csatornák használati gyakoriságát. Az adatok azt mutatták, hogy az emberek gyakrabban telefonálnak vagy SMS-eznek azokkal, akikkel személyesen is gyakorta találkoznak. Minél gyakoribb a személyes kontaktus, annál intenzívebb a telefonos (különösen a mobiltelefonos). Az e-mail használat gyakorisága is mutatott némi pozitív összefüggést a személyes kontaktusok gyakoriságával, ám az összes kapcsolatot tekintve az alacsony használati arány miatt csak árnyalatnyi emelkedést láttunk a találkozások gyakoriságának növekedésével. Még a minden vizsgált kommunikációs csatornát alkalmazókapcsolatoknál is azt találtuk, hogy a személyes kontaktusok gyakoriságának csökkenésével visszaesett az egyéb kommunikációs csatornák használati intenzitása. Vagyis ahol lenne rá mód, jobbra ott sem használják ki az IKT eszközöket, ha a kapcsolat távoli vagy nem elég erős az intenzívebb együttlétekhez. Az e-mailnél bizonyos szempontból kivételes volt ebből a szempontból: akik ritkábban találkoztak, mint havonta, azoknál gyakoribb volt az e-mail váltás, mint a havonta vagy néhány hetente találkozóknál. Ebben az esetben az e-mail megelőzte a telefonos csatornákat is a használati intenzitásban. Itt tehát felmerül a lehetősége a helyettesítésnek: ha nincs mód személyes kontaktusra, az e-mail (vagy egyéb online kommunikációs forma) lehet a legalkalmasabb eszköz a kapcsolattartására.

A korrelációelemzés is azt mutatta, hogy egy-egy kapcsolaton belül az összes kommunikációs csatorna használati gyakorisága között pozitív az összefüggés, vagyis az intenzívebb személyes kapcsolattartás együtt jár a gyakoribb telefon és e-mail használattal. A személyes kontaktusok gyakorisága leginkább a mobil hívásokkal korrelált. Ennél valamivel gyengébb, de szignifikáns volt az összefüggés a vezetékes telefon és az e-mail esetében. Az e-mailezés erősebben korrelált a mobiltelefonálással, mint a face-to-face kommunikációval.

Még erősebb volt a kapcsolat a személyes találkozás és az infokommunikációs eszközhasználat gyakorisága között a közelebb – egy városban – élők esetén. A vezetékes telefonnál egyértelműnek látszik a helyzet: városon belül minél gyakrabban találkozunk,

annál gyakoribbak a telefonhívások is. A távolabb élő ismerősök esetén viszont az összefüggés negatív vagy semleges, ami azt jelenti, hogy itt akár helyettesítő funkcióról is beszélhetünk. Azaz akivel ritkán tudunk találkozni, azzal gyakrabban beszélgetünk vezetékes telefonon. A mobiltelefon esetén a pozitív összefüggés a távolabb élőkre vonatkozóan is megmarad, bár csökken az ereje. Az SMS viszont a távolság növekedésével egyre jobban korrelál a személyes találkozások gyakoriságával. Ez azt jelenti, hogy SMS-ezni főleg azokkal a távol élő ismerősökkel szoktunk, akikkel viszonylag gyakran találkozunk is. Az SMS tehát nem helyettesíti a face-to-face interakciókat, inkább kiegészítő szerepet játszik azok fenntartásában. Az e-mailezés gyakorisága szignifikánsan korrelál a személyes találkozásokkal az egy településen belül élők esetén, de még erősebben a külföldön élő ismerősöknél. Ez az összefüggés arra mutat rá, hogy ez az eszköz a nagyon távol élők esetén is inkább ott jellemző, ahol a lehetőségekhez képest intenzív a személyes kapcsolat.

Ezek az eredmények nagyrészt igazolják a hipotéziseink második körét (H2), mely szerint az infokommunikációs eszközök inkább a személyes interakciók kiegészítésére, mint helyettesítésére szolgálnak, és egybecsengenek a leginkább Wellman nevéhez kötődő irányzat megállapításaival (Hampton 2001; Wellman et al. 2002; Katz–Rice 2002; Chen et al. 2002). Az IKT használat azonban leginkább a baráti kapcsolatok esetében mutatott pozitív összefüggést a face-to-face interakciókkal, a rokon kapcsolatoknál viszont negatív korrelációt tapasztaltam. Ez abból eredhetett, hogy a vizsgálat idején még kevésbé volt jellemző a rokonokkal való online kapcsolattartás, így az internet ezen a területen nem tudta kifejteni azt a kedvező hatását, amit a kor szerint homogénebb baráti viszonyokban igen. A nem internetezők viszont, akiknek mint láttuk, kevesebb kapcsolatuk van összességében, talán több figyelmet tudnak szentelni a rokon kapcsolatok fenntartásának, mint a jóval nagyobb hálóval rendelkező internetezők. Ez a jelenség emlékeztet az amerikai internetezők szomszédsági viszonyaiban tapasztalt kapcsolatgyengülésre (Katz-Rice 2002; Cole 2000, Hampton et al. 2009). Az ember ideje, figyelme, kapcsolati kapacitása véges. Az internet lehetőséget teremt a kapcsolatok bővítésére, de nem tudunk végtelen számú kapcsolatot ápolni, bizonyos határon túl egy szelekciós mechanizmus lép érvénybe. A netezőknek talán több lehetőségük van arra, hogy válogassanak, kivel ápolják a kapcsolatot jobban, kivel kevésbé. És úgy látszik, ez a szelekció inkább a választott (baráti) kapcsolatoknak kedvez.

A harmadik kérdéskör az internethasználat, mint időtöltés társas kapcsolatokra vonatkozó hatásaival foglalkozott (H3). A funkcionális ekvivalencia elve alapján azt feltételeztem, hogy az internethasználat összességében csökkenti a társas szabadidő mennyiségét, ezen belül is

inkább az otthoni, családdal együtt töltött időt. Az eredmények nem támasztották alá ezeket a hipotéziseket. A barátokkal töltött idő több mint kétszer annyi volt az internetezőknél, mint a nem internetezőknél, a családdal töltött idő pedig mintegy 20 százalékkal magasabb. A korrelációelemzés is azt mutatta, hogy minél többet internetezik valaki, annál többet van együtt a családjával és a barátaival, és annál kevesebbet tévéznek és rádióznak. Jóval erősebb összefüggést kaptunk itt is a barátokkal, mint a családtagokkal töltött idő esetén, és különösen a fiatalkorúaknál. A többváltozós regresszió elemzések során a kontrollváltozók bevonásával az internethasználat már csak a barátokkal való együttlét esetén mutatott pozitív szignifikáns összefüggést, a családi együttlétek esetén nem. Az internethasználat mennyiségét tekintve viszont mindkét kapcsolattípus esetén szignifikáns maradt az összefüggés: eszerint minél többet internetezik valaki, annál több időt tölt a családjával és a barátaival is, függetlenül a korától, nemétől, iskolai végzettségétől, aktivitásától, lakóhelyétől, háztartásnagyságától és anyagi helyzetétől. Az internetezők saját percepciói némiképp ellentmondanak az általuk becsült időfelhasználás alapján végzett korrelációs és regressziós elemzések eredményeinek, amelyek a nethasználat pozitív hatásait mutatták. Elképzelhető, hogy a jelenlegi használók eleve aktívabb társas életet éltek, ami még ha mérséklődött is valamelyest az internethasználat hatására, összességében így is több időt töltenek társaságban, mint a nem internetezők.

A 2002-es és 2007-es WIP adatokat összevetve azt láthattuk, hogy csökkent a barátokkal töltött idő, miközben nőtt az internetezés intenzitása. Az eredmények ugyanakkor nem támasztották alá, hogy a baráti együttlétek idejének csökkenését az internethasználat fokozódása okozta volna. A társas szabadidő csökkenése általános tendencia volt nemcsak az internetezőknél, hanem a nem internetezők körében is, sőt náluk még erőteljesebb mértékben, és a negatív tendencia kiterjedt nemcsak a baráti, hanem a családi kapcsolatokra is.

Az új infokommunikációs technológiáknak tehát úgy tűnik, több a pozitív hozadéka a társas kapcsolatokra, mint a negatív. Nem hogy csökkentenék az offline térben zajló szociabilitást, de használatukkal együtt jár a nagyobb és sokszínűbb kapcsolatháló, a többféle csatornán zajló intenzívebb kommunikáció és még a társas aktivitással töltött több idő is. Mindez azonban jellemzően a választott, baráti kapcsolatokra igaz. A családtagokkal gyakorlatilag ugyanannyi időt töltünk, mint korábban, a rokonokkal viszont a nethasználat erősödésével inkább ritkulnak a kontaktusok. Az internet és a mobiltelefon révén egyre nagyobb távolságokba nyúló kapcsolatokat növeszthetünk, behálózva vele akár kontinenseket, miközben talán azt sem tudjuk, ki lakik a szomszédunkban.

Főbb hivatkozások

- Albert F. – Dávid B. – Molnár Sz. [2006]: Az internet-használat és a társadalmi tőke időbeni alakulása Magyarországon – Egy longitudinális vizsgálat eredményei. Internet.hu. A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 3., TÁRKI.
- Angelusz Róbert – Fábián Zoltán – Tardos Róbert [2004] Digitális egyenlőtlenségek és az infokommunikációs eszközhasználat válfajai: In: Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport 2004. Budapest: TÁRKI, p. 309–331.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert [2004]: Túl az egyötödön – a tudás vagy élménytársadalom felé? Jel-Kép, 2004.2.
- Bargh, J.A. – McKenna, K.Y.A. [2004]: The *Internet and Social Life*. Annual Review of Psychology, Vol. 55, p. 573–590.
- Castells, Manuel [1996]: The Information Age – Economy, Society and Culture. 1. kötet: The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel [1997]: The Information Age – Economy, Society and Culture. 2. kötet: The Power of Identity. Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel [1998]: The Information Age – Economy, Society and Culture. 3. kötet: End of Millennium. Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel [2002]: The Internet Galaxy. Reflections on Internet. Business and Society. Oxford University Press.
- Cole, Jeffrey [2000]: Surveying the Digital Future. Los Angeles, CA: UCLA Center for Communication Policy.
- Csepeli György –Prazsák Gergő [2010]: Örök visszatérés? Társadalom az információs korban. Budapest, József Műhely Kiadó
- Dessewffy Tibor – Galács Anna [2003]: „A dolgok új rendje”. Technológiai diffúzió és társadalmi változás. In: Dessewffy Tibor - Z. Karvalics László (szerk.): Internet.hu, Aula Kiadó, p. 31-60.
- DiMaggio, P. – Hargittai, E. – Celeste, C. – Shafer, S. [2004]: From Unequal Access to Differentiated Use: A Literature Review and Agenda for Research on Digital Inequality. In Social Inequality. Edited by Kathryn Neckerman. New York: Russell Sage Foundation. p. 355-400.
- DiMaggio, P. – Hargittai, E. – Neuman, W. R. – Robinson, J. P. [2001]: Social implications of Internet. Annual Review of Sociology, vol. 27, p. 307-336
- Fischer, Claude S. [2009]: The 2004 GSS Finding of Shrunken Social Networks: An Artifact? American Sociological Review, Vol. 74. pp. 657–669
- Hampton, K. – Wellman, B. [2003]: Neighboring in Netville: How the Internet Supports Community and Social Capital in a Wired Suburb. City & Community 2,4, December 2003. p. 277-311.
- Hári Péter [2010]: Az internet-használat és a közösségi kapcsolatok alakulása. In: Utasi Ágnes (szerk.): Közösség és közélet. MTA PTI, Budapest-Szeged. p. 78-87.
- Haythornthwaite, C. [2005]: Social networks and internet connectivity effects. Information, Communication & Society. Vol. 8, Issue 2, pp. 125-147.
- Haythornthwaite, C. – Wellman, B. – Mantel, M. [1995]: Work relationships and media use: A social network analysis. Group Decision and Negotiation, 4(3), p. 193-211.
- Hogan, B. – Wellman, B. [2011]: The Immanent Internet Redux. In: P.H. Cheong, P. Fischer-Nielsen, S. Gelfgren, C.Ess (eds) Digital Religion, Social Media and Culture: Perspectives, Practices and Futures. Bern, Switzerland: Peter Lang.

- Katz, J. – Rice, R. [2002]: *Social Consequences of Internet Use: Access, Involvement, and Interaction*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Kennedy, Tracy L.M. – Wellman, Barry [2007]: *The Networked Household*. *Information, Communication and Society*. 10 (5), p. 647-70.
- Kesnbaum, M. – Robinson, J.P. – Neustadtl, A. [2002]: *Information technology and Social Time Displacement*. *IT & Society* (1), p. 21-37.
- Kraut, R. – Kiesler, S. – Boneva, B. – Cummings, J. – Helgeson, V. – Crawford, A. [2002]: *Internet Paradox Revisited* *Journal of Social Issues*, 58, p.49-74.
- Kraut, R. – Patterson, M. – Lundmark, V. – Kiesler, S. – Mukhopadhyay, T. – Scherlis, W. [1998]: *Internet Paradox: A Social Technology that Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being?* *American Psychologist* 53 (9): p. 1017-1031.
- Lengyel György – Lőrincz László [2006]: *Internet és szabadidő*. In Dessewffy – Fábíán – Z. Karvalics (szerk.): *Internet.hu. A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 3*. TÁRKI, p. 111–136.
- Lin, Nan [1999]: *Building a Network Theory of Social Capital*. *CONNECTIONS* 22(1), p. 28-51.
- Matzat, U. [2003]: *Cooperation and Community on the Internet. Past Issues and Present Perspectives for Theoretical-Empirical Internet Research*. http://www.analyse-und-kritik.net/en/2004-1/AK_Matzat_2004.pdf
- McKenna, K.Y.A. – Bargh, J.A. [2000]: *Plan 9 from cyberspace: the implications of the Internet for personality and social psychology*. *Personality and Social Psychology Bull.* 4. p. 57–75.
- McKenna, K.Y.A. – Green, A.S. – Gleason, M.J. [2002]: *Relationship formation on the Internet: What's the big attraction?* *Journal of Social Issues* 58(1). p. 9–31.
- McPherson, M. – Smith-Lovin, L. – Brashears M. [2006]: *Social Isolation in America: Changes in Core Discussion Networks over Two Decades*. *American Sociological Review* 71. p. 353–75.
- Molnár Szilárd [2003]: *Szociabilitás és internet*. *Kultúra és közösség*, 2003. IV. szám
- Nie, Norman H. – Erbring, Lutz [2000]: *Internet and Society: A Preliminary Report*. Stanford Institute for the Quantitative Study of Society: Stanford University. (Retrieved May 24, 2001.) http://www.stanford.edu/group/siqss/Press_Release/Preliminary_Report-4-21.pdf.
- Nie, N.H. - Hillygus, D.S. – Erbring, L. [2002]: *Internet Use, Interpersonal Relations and Sociability*. In: *The Internet in Everyday Life*. Edited by Barry Wellman and Caroline Haythornthwaite. Oxford: Blackwell. p. 215-43.
- Norris, Pippa [1999]: *Who Surfs? New Technology, Old Voters and Virtual Democracy*. In Elaine Ciulla, Kasmarck and Joseph S. Nye (Eds.): *democracy.com? Governance in Networked World*. Hollis, NH, Hollis Publisher. p. 71-94.
- Norris, Pippa [2002]: *The bridging and bonding role of online communities*, *Press-Politics Editorial* 7 (3).
- Nyeste Gábor [2003]: *A magyar információs társadalom időmérlege*. In: Lengyel György (szerk.): *Információs technológia és életminőség*. Budapest, Corvinus Egyetem.
- Papacharissi, Z. – Mendelson, A. [2011]: *Toward a new(er) sociability: Uses, gratification and social capital on Facebook*. In: Papathanassopoulos, S. (ed.): *Media Perspectives for the 21st Century*. Routledge, New York. p. 212–230.
- Papacharissi Z. – Rubin A. M. [2000]: *Predictors of Internet Use*. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*. 44 (2). p. 175-196.
- Pronovost, G. [2002]: *The Internet and Time Displacement: A Canadian Perspective*. *IT & Society* [1] p. 44-53.

- Putnam, Robert D. [2000]: *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Quan-Hasse, A. – Wellman, B. – Witte, J. – Hampton, K. [2002]: Capitalizing on the Internet: Network Capital, Participatory Capital, and Sense of Community. in *The Internet in Everyday Life*, edited by Barry Wellman and Caroline Haythornthwaite. Oxford: Blackwell. p.291-324.
- Quan-Hasse, A. [2007]: College Students' Local and Distant Communication: Blending Online and Offline Media. *Information, Communication and Society*, 10. 5, p. 671-693.
- Rainie, L. - Purcell, K. – Smith, A. [2011]: *The social side of the internet*. Washington, DC: The Pew Internet and American Life Project.
http://pewinternet.org/~media/Files/Reports/2011/PIP_Social_Side_of_the_Internet.pdf
- Rheingold, Howard [1993]: *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Robinson, J. P. – Kestnbaum, M. – Neustadt, A. – Alvarez, A. [2001]: *Information Technology, the Internet and Time Displacement*. Revision of paper presented at the Annual Meetings of the American Association of Public Opinion Research in Portland, OR, May 2000.
- Robinson, J. P. – Martin, S. [2010]: IT Use and Declining Social Capital: Recent National Evidence from the American Time-Use Survey (ATUS) and the General Social Survey (GSS). *Social Science Computer Review*. Vol. 28. no. 1. p. 45-63.
- Sproull, L. – Kiesler, S. [1986]: Reducing social context cues: electronic mail in organizational communication. *Management Science*. Vol. 32. No 11. p. 1492–512.
- Wang, H. – Wellman, B. [2010]: Social Connectivity in America: Changes in Adult Friendship Network Size From 2002 to 2007 *American Behavioral Scientist*. 2010 53: p. 1148-1169.
- Wellman, Barry [1999]: *The Network Community*. In Barry Wellman (szerk.): *Networks in the Global Village*. Boulder, CO: Westview. p. 1-47.
- Wellman, B. – Gulia, M. [1999]: Net Surfers don't ride alone: Virtual communities as communities. In: B. Wellman (szerk.): *Networks in the Global Village*. Boulder, CO: Westview Press. p. 331-366.
- Wellman, B. – Quan-Haase, A., – Witte, J., – Hampton, K. [2001]: Does the Internet increase, decrease, or supplement social capital? Social networks, participation, and community commitment. *American Behavioral Scientist*, 45 (3), p. 437-456.
- Wellman, B. – QuanHase, A. – Boase, J. – Chen, W. - Hampton, K.- Diaz de Isla, I. - Miyata, K. [2003]: The Social Affordances of the Internet for Networked Individualism. *Journal of Computer Mediated Communication* 8, 3.
- Wellman, B. – Hogan, B. [2004]: *The Immanent Internet*. In: J.R. McKay (szerk.) *Netting Citizens*. Edinburgh: St Andrew's Press, p. 54-80.

A témakörrel kapcsolatos saját publikációk

Referált szakmai folyóiratban megjelent cikkek

Csüllög Krisztina [2012]: Szabadidős netezés: társasan vagy magányosan? *Információs Társadalom*, 2012/2. szám. Elfogadva.

Csüllög Krisztina [2012]: Időtöltés online és offline. *Jel-Kép*, 2012/2. szám. Elfogadva.

Csüllög Krisztina [2012]: Online lét = egyedüllét? Az internet hatása a társas kapcsolatokra. *Szociológiai Szemle*. Benyújtva.

Csüllög Krisztina [2011]: Régi és új kommunikációs csatornák helye a mindennapi kapcsolattartásban. *Jel-Kép*, 2011. 4. szám. 57-71. oldal

Csüllög Krisztina – Varga Anikó [2007]: Felmérés a hazai e-közigazgatás lakossági fogadtatásáról. *Információs Társadalom, e-közigazgatás különszám*, 2007. VII. évfolyam 1. szám. 86-96. oldal

Egyéb publikációk

Előadások nemzetközi konferencián

Krisztina Csüllög [2006]: *ICT use in communication networks*. General Online Research Conference 2006, Bielefeld, p. 39.

Krisztina Csüllög [2004]: *The role of ICTs in interpersonal relationships*. ECSR Summer School on Social Capital, Trento

Krisztina Csüllög [2004]: *The role of ICTs in interpersonal relationships*. 6th German Online Research Conference 2004, Duisburg

Előadások hazai konferencián

Csüllög Krisztina [2007]: *Nem tudod elérni a szomszédodat? Keress rá az iwiw-en! - Az elektronikus kommunikáció szerepe a kapcsolathálózatok működésében*. Piackutatás on-demand. A Piackutatók Magyarországi Szövetségének jubileumi konferenciája, Budapest

Csüllög Krisztina [2005]: *IKT a kapcsolathálózatban*. Tavaszi Szél 2005 Konferenciakiadvány, Debrecen, p. 440.

Csüllög Krisztina [2003]: *ICT használati szerkezet mérése naplózással*. A szemével látni, a fejével gondolkodni, a bőrébe bújva... (A Piackutatók Magyarországi Szövetségének éves konferenciája), Budapest